

Még egyszer Móricz Zsigmond szlovákiai kapcsolatairól

A múlt évi centenárium alkalmából a csehszlovákiai magyar sajtóban is sok szó esett Móriczról és a szlovákiai tájakhoz, városokhoz fűződő kapcsolatairól. A rendkívül gazdag kapcsolatok főleg a roznyói Holics Jankával 1905-ben kötött házasság után alakultak ki, mikor is Móricz felesége társaságában bejárta a mai Szlovákia számos vidékét és helységét, és érdeklődve figyelt fel a szlovák dolgozó nép életére is.

A centenáriumi megemlékezésekben szó volt arról is, hogy itteni élményeiből jelentős művek születtek. De nem mutattunk rá kellőképpen arra, hogy a falusi származású, falu- és mezőváros-ismerő, majd Budapestet lakó Móricz a mi tájainkon ismerkedett meg a tipikus kisvárossal, annak sajátos világával és atmoszférájával. Ez az élmény szélesebbé, differenciáltabbá tette addigi, meglehetősen egyoldalú: a parasztságra, a falusi értelmiségre és a dzsentrire szorított társadalomképét. És azok a kiemelkedő művek, melyekben a tágultabb társadalomlátás művésziileg realizálódott, nemcsak az író pályáján jelentettek újat, hanem az egész magyar szépprózában is: az *Isten háta mögött* az első regény, amely a magyarországi kisvárost az európai irodalom szintjén tudja felmutatni, s közben — bizonyos konzervatív vonások okán és jogán — a régi kisváros-ábrázolásainkból is ízelítőt ad; ez a regény méltán összevethető Flaubert *Madame Bovary*-jával, de finom szálakkal kötődik az olyan Mikszáth-alkotásokhoz, fejezetekben is, mint a *Vacsora Mravucsánéknál* (a *Szent Péter esernyőjében*). Pótolhatatlan veszteség, hogy a *Jószerecsét* című regény, melyben az író a vashegyi, rócei, zólyomi, meczenzéfi élményeitől ihletve a bánya, kohó és gyár világát, a műszaki értelmiség és a munkásság életét akarta megeleveníteni, a világháború kitörése miatt torzóban maradt; irodalomtörténet-írásunk így is, töredékes voltában is, „magyar *Germinál*”-nek nevezi. A történeti jellegű írásokban főleg az a „ha így lett volna” kezdetű elmélkedések, de itt most nem tudok ellenállni annak az elképzelésnek, hogyan alakult volna Móricz életműve, mennyiben gazdagították volna a munkástémák, ha a két vagy három kötetre tervezett *Jószerecsét* tető alá hozta volna.

Centenárium felméréseinkből hiányzott annak a kiemelése is, hogy a tájainkkal való rendkívül intenzív kapcsolatok Móricz számára erős hidat képeztek az 1918 utáni új kapcsolatai kialakulásához és elmélyüléséhez. Érthető, hogy amikor arra alkalom, lehetőség adódott, úgy jött hozzánk, közénk, mintha a második hazájába jönne; arra a földre, amelynek pályája alakulásában, alkotómunkássága gazdagodásában jelentős szerepe volt. 1926-os és 1927-es itt-tartózkodásai, előadó körútjai során kisült, hogy a meglátogatott magyar jellegű szlovákiai és kárpátaljai városokban — Érsekújvár kivételével — már járt, s ezért otthonosan mozog. Ilyesmit, ilyen gazdag helyi ismeretet és természetes otthonérzést egyetlen olyan magyarországi írónál sem lehet megállapítani, aki 1918 után aktívan kapcsolatba került velünk. Vonatkozik ez a megállapítás az itt született Kaszák Lajosra és Féja Gézára is, akik pedig a szó szorosabb értelmében is hazajártak.

Egy másik körülmény, ami az új kapcsolatokat megalapozta és kibontakozásukat elősegítette, a Móricz és Ady közti szoros és forró emberi és írói barátság volt. Az 1977-es Ady-centenárium alkalmából sokat beszélünk a nagy költő itteni utóéleti hatásáról és Petőfiével vetekedő kultuszáról. Rámutattunk arra is, hogy a rendkívüli hatás és kultusz azért alakulhatott ki, mert az a nagy erejű társadalomkritika, amit Ady költészetében és publicisztikájában sugároz magából applikálható volt a csehszlovákiai társadalmi és politikai helyzetre is, és ez az adottság az irodalmilag készületlen csehszlovákiai kisebbségi magyarság körében egyenesen hiányt pótol. Most megállapíthatjuk azt is, hogy a kibontakozó kisebbségi szellemi életben Ady és Móricz fegyverbarátságáról is tudtak, s így nem volt véletlen, hogy az útnak induló és irodalmi eszményeket kereső sarlós ifjúság úgy alakította ki „faji triász”-át, hogy abban Ady mellé — a rövid

ideig favorizált Szabó Dezsővel együtt — Móriczot állította. És ezt a megtiszteltetést Móricz teljes mértékben megérdemelte, mert ha Ady forradalmi eszmeiségét nem is érte el, hozzá hasonló szenvedéllyel küzdött a társadalmi megújulásért, az ő írói tolla is következetesen a „magyar ugart” szántotta. Az Adyhoz való hűség, az Ady-örökség jelentőségének fölmutatása itteni kapcsolataiban is megnyilvánult. Többek között erre mutat az a cikk is, amelyet *Olvaszátok Adyt* címmel a magyar középiskolások lapjába, a *Sarló* kifutópályájának tekinthető, a *Mi Lapunk*-ba 1928-ban írt.

Móricz két háború közti szlovákiai kapcsolatainak legszebb fejezetét a sarlósokkal való megismerkedése és barátkozása jelenti. Erről a centenáriumi megemlékezések bőségesen szóltak és idéztek azokból a forró hangú cikkekből is, amelyeket a nagy író a kisebbségi értelmiségi ifjúságnak erről a csoportjáról a *Pesti Napló*-ba (1927/89. sz.) és a *Nyugat*-ba (1931. I. 285—287.) írt. Ezek az írásai azt mutatják — és ezt eddig nem hangsúlyoztuk eléggé —, hogy Móricz a sarlósokra felfigyelő jelentős magyar kortársaknál (Szabó Dezső, Jászi Oszkár stb.) határozottabban és világosabban látta meg ennek a nemzedéknek történelmi jelentőségét és az egész akkori magyarság viszonylatában példamutató magatartását.

Idézett cikkeiben igen meglepő az a határozottság, ahogy a konzervatív apák nemzedékét a fiatalokhoz viszonyítva társadalmi és politikai értékben degradálja. Tudni kell ugyanis azt, hogy Móricz *Sarló* által szervezett szlovákiai előadó körútjainak és az említett cikkek megjelenésének idejében a konzervatív és „álomvilágban élő” apák politikai lapja, a *Prágai Magyar Hírlap* nyújtotta az írónak az itteni legnagyobb publicitást; persze a lapot ekkor a jobboldali magyar ellenzéki pártok realitárból szárnya, a Magyar Nemzeti Párt uralta. Érdemes megemlíteni azt is, hogy a vidéki konzervatív apák — akik tudtak az írónak az 1918/19-es forradalmakban való szerepéről — a fiaik által szervezett előadó körútnak nem örültek, s néhány helyen a bojkottálással is megpróbálkoztak. (Lásd: Sándor Dezső: *Két város. Érsekújvár és Vidéke 1927. IV. 1.*)

Ismeretes, hogy a szóban forgó cikkek miatt — melyekben Móricz azt is kijelentette, hogy a csehszlovákiai magyar ifjúság haladóbb és magyarabb, mint „otthon szegény, sötétségben és fel nem világosított országban tartott gyermekeink” — a magyarországi politikai reakció hatalmas hajszát indított ellene. Főlhánytorogatták egykori forradalmi szereplését, hazaárulással és „a Bene-sékkal való cimborálással” vádolták és a közönséget és a „megbántott” hazai ifjúságot bojkottra izgatták ellene. Móricz „bűne” — egy megbélyegző megyei határozat révén — a megyei közgyűléseknek is napirendjére került, s a csongrádi közgyűlésen olyan javaslat is elhangzott, hogy az ilyen írókat kutyakorbáccsal kell kiűzni a Parnasszusról. Móricz védelmében főleg a haladó lapok, írók és ifjúsági szervezetek vettek részt, s éles tiltakozó írások jelentek meg a csehszlovákiai magyar sajtóban is; többek között az egyetemisták lapjaiban: a *Magyar Diákszemlében* (1931/2. sz.) és a *Baráti Szóban* (1931/1—2. sz.)

Annak a ténynek, hogy az ellene folyó hajszában bizonyos helyreigazító nyilatkozatra kényszerülő író a sarlós ifjúságról mondottakból semmit sem vont vissza, igen nagy jelentősége van. Azt bizonyítja ez a magatartás, hogy Móricz társadalomszemléletének fokozódó radikalizálásában — más körülményekkel, főképp a magyarországi politikai és szociális helyzet fokozatos romlásával együtt — a *Sarló* hatása is döntő szerepet játszott. Úgy csodálkoztak rá a *Sarlóra*, mint egy olyan modellre, amelyben az akkori társadalmi helyzetben általa szükségesnek tartott ifjúsági aktivitás realizálódott.

Ha fölvetjük azt a kérdést, hogy Móricz hűségére a *Sarló* hasonlóval felelt-e, akkor látszólag nehéz helyzetbe jutunk. A *Sarló* irodalomszemléletének és irodalompolitikájának fejlődésében találhatók olyan dokumentumok is, amelyek Móricz jelentőségének csökkenését mutatják. De az ilyen álláspontokkal párhuzamosan megnyilvánul a ragaszkodás, megbecsülés valamilyen aktusa is, és soha sincs szó olyan egyértelmű, végleges lehangolásról, mint pl. Szabó Dezső esetében. Még a munkásmozgalomhoz való csatlakozás idején sem beszélhetünk ilyesmiről,

pedig akkor a Sarló átszervezte a programját annak a fokozatos felismerésnek az értelmében, hogy a társadalom alapvető kérdéseit az ifjúsági mozgalom nem oldhatja meg, arra a szocializmus hivatott. Az akkor meghirdetett és rappista módon elültözött irodalom-eszményképben nem szerepel ugyan Móricz neve, de a hozzá való ragaszkodás, ha hallgatólagosan is, megmarad, és a későbbi években a volt sarlósok írásaiban hangsúlyozottan kifejeződik. És meg kell jegyezni, hogy Móricz nem tartozott az olyan Sarló-hívók, Sarló-szimpatizánsok közé, akik a munkásmozgalomhoz való csatlakozást helytelenítették. Ilyen megnyilatkozásáról nem tudunk, és ezt teljesen valószínűtlenné teszi az a mód, ahogyan 1938 után az egykori sarlósokkal a kapcsolatait felújítja. (Lásd: Balogh Edgár: Szolgálatban, Bukarest 1978; Jócsik Lajos: Móricz Zsigmonddal a Kelet Népében, Forrás 1979/7, Dobossy László: Móricz Zsigmond és mi, Irodalmi Szemle 1979/7.)

Centenárium emlékezéseink rámutattak arra a nagyfokú figyelemre és segítőkészre, amelyet Móricz kisebbségi irodalmunk iránt tanúsított, de nem adtak képet a sajtónkkal való kapcsolatairól. Itteni írásomban még ezt a hiányt igyekszem pótolni.

Először a szocialista sajtóban található kapcsolatokról kell szólni, mert ezek a közönség előtt teljesen ismeretlenek. Móricz neve már 1920–21-ben megjelenik a kommunista és szociáldemokrata lapjainkban. A Kassai Munkás és a pozsonyi Népszava 1920-ban fölháborodott hangon bírálják, támadják a magyarországi Petöfi Társaságot, mely Móriczot (és Babitsot is) kizárta a tagjai sorából az 1918/19-i magyarországi forradalmak alatti szereplésükért. 1920 áprilisában a Kassai Munkás *A százszín selyem kendő* című novellát közli, 1923 júniusában pedig arról ad hírt, hogy az ungvári proletkult szervezet műsoros estjén többek között két Móricz-jelenet is bemutatásra került (a *Tök-mag* és az *Egérfogó*). A Móricz-írások színpadi agitációs lehetőségeit az 1937–38-ban megjelenő és a népfrontos kulturális szervezeteket hatásos műsorokkal ellátó ifjúsági népfrontos lap, a *Kéve* is kihasználta: közölte a *Tej* című vidám egyfelvonást, gyermekkórusra dolgozta fel *A törökök és a tehének* című gyermekverset és színpadi jelenetét *A stipendium* című elbeszélést. 1936–38 között, a népfrontpolitika korszakában a Magyar Nap népszerűsítette a legaktívabban a nagy író; 7 alkotását közölte, köztük a *Kis Samu Jóska* című népszerű háborúellenes elbeszélést és egy-egy részletet *A boldog emberből*, a *Betyárból* és a *Légy jó mindhaláligból*.

Hogy a polgári sajtó egyes orgánumai milyen nagy teret adtak Móricz írásainak, arról szóljon egy nagyon beszédes adat: a már többször említett Prágai Magyar Hírlap az 1927-es év folyamán húsznál több novellát vagy cikket jelentetett meg tőle, és azonkívül folytatásokban hozta — a Pesti Naplóval egyidőben — az *Úri murit*. Számos Móricz-írás jelent meg a Reggelben és a Dzurányi László és Györy Dezső által szerkesztett Magyar Újságban.

Móricz népszerűségét nagyban szolgálták a róla és a műveiről írt cikkek. Hogy ezek tekintélyes mennyiségéről némi ízelítőt kapjunk, soroljunk fel olyan csehszlovákiai magyar szerzőket (írókat, újságírókat), akik Móriczról portrét, könyvkritikát írtak, vagy veie interjút készítettek: Águthy Erzsébet, Balogh Edgár, Bányai Pál, Fábry Zoltán, Földes Sándor, Györy Dezső, Kelembéri Sándor, Kovács Endre, Martincsek (Mártonvölgyi) László, Peéry Rezső, Rácz Pál, Sándor Dezső, Sebesi Ernő, Simándy Pál, Szalatnai Rezső, Szombathy Viktor, Varga Imre, Vass László, Walentinyi Samu. Meg kell jegyezni, hogy ez a nevsor korántsem teljes, és a felsoroltak között olyanok is vannak, akik többször írtak Móriczról; Szalatnai Rezső legalább 15 írást szentelt neki, és ami a legfontosabb: az ő tollából született meg 1943-ban a Móricz szlovákiai kapcsolatait részletesen feldolgozó tanulmány (Móricz Zsigmond Szlovákiában, Pozsony). A másik nagyméretű kapcsolati tanulmányt egy magyarországi irodalomtörténész, Vargha Kálmán írta (Adalékok Móricz Zsigmond csehszlovákiai útjaihoz és kapcsolataihoz. Irodalomtörténet, 1957. 3. sz.).

Nem lehet elhallgatni azt sem, hogy a két háború közti irodalmi életünkben néhány igazságtalan, elfogult kritika is szüle-

tett Móriczról. Az egyiket a rappista korszakát élő Fábry Zoltán írta (*Tíz szomorú magyar év*, Korunk, 1930. évf. 5. sz.); ő aztán a felszabadulás utáni években keményen megbírálta egykori helytelen eljárását, és kitűnő új tanulmányokban méltatta Móricz korszakos jelentőségű életművét. Egy másik elfogult, elutasító kritika szerzője Bányai (Munels) Pál (*Móricz Zsigmond Prágában*, Korunk, 1930. évf. 56–58. o.) Fábry és Bányai elfogultságát az akkori magyarországi baloldali Móricz-értékelés befolyásolta: szocialista és haladó polgári körökben rossz néven vették azt, hogy Osvát halála után Ignó kiszorult a Nyugatból, és egy ideig — Babits mellett — Móricz működött társszerkesztőként. Ebben az időben, 1929–33 között, Magyarországon és nálunk is sokszor megtörtént, hogy a Nyugatot durva túlzással reakciós folyóiratnak titulálták.

Szólni kell még arról a hatalmas népszerűségről, melyet Móricz az úgynevezett szlovák állam magyar sajtójában élvezett. Ezt a népszerűséget is statisztikai adatokkal érzékeltetem: az *Esti Újságban*, mely 1939 végétől 1941-ig létezett, 26 elbeszélése jelent meg, és ez a lap azonkívül öt hónapon keresztül a vasárnapi számaiban folytatásokban hozta az *Életem regényét* és terjedelmes részletet közölt az *Árvácskából*. 1939 szeptemberében, a 60. születési évforduló alkalmával külön irodalmi mellékletet adott ki, melyben — az ünnepi művelődések mellett — több cikkben idézték vissza Móricz egykori szlovákiai előadó körútjait és a kisebbségi magyarsággal való érintkezéseit. A méltató írások a nagy író Adyval mérték össze. „A magyar valóság az ő legfőbb ihletője, éppúgy, mint Adynak volt — írta Szalatnai Rezső. — Az életnek olyan heve és árama csap felénk a soraiból, mint amilyen elfog, amikor Ady verseivel ismerkedünk” (*Esti Újság*, 1939. VII. 9.). 1942 szeptemberében, a Móricz halálát követő napokban az akkori szlovákiai magyar napilapban, a Magyar Hírlapban, továbbá a Magyar Néplap című het-újságban és a Magyar Album almanachban tizenöt több nekrológ jelent meg, és október 5-én a pozsonyi rádió Móricz-emlékestet sugárzott. Egy évvel később, 1943 júniusában a pozsonyi Toldy Kör nagyszabású emlékünnepején hódoltak annak az írónak, aki — mint az ünnepi szónok, Aixinger László találóan megjegyezte — „Juliánus barátunk volt, és létezésünk hírét a bátor és okos felfedező örömeivel vitte haza. Móricz Zsigmond fedezte föl a széles magyar köztudat számára az utódállamok magyar kisebbségének életét, szellemi formáját” (*Móricz Zsigmond-emlékest Pozsonyban*. Magyar Hírlap, 1943. VI. 5.).

Említésre méltó, hogy Móricz halála után a költőink tollából versek is születtek róla. Sebesi Ernő verse abban a kötetben található, mely 1944-ben Budapesten jelent meg (*Halhatatlanok — Írói arcképek 100 szonettben*, Cserépfalvi Kiadó). A másik verset — *Búcsú Móricz Zsigmondtól* címmel — Páll Miklós pozsonyi költő írta az elhalálozás utáni napokban.

Írásomat Páll verse néhány sorának idézésével fejezem be. Az a megbecsülendő ebben a versben, hogy a háború szörnyűségével a humánus szegze szembe, és a humánus erősítésére Móricz írói példáját is felsorakoztatta:

..... jónak lenni rossz időkben
És szépnek látni, ha kell a csúnyát,
Anyát szeretni minden messzi nőben,
Ez menthet meg a pokolkapun át,
Mely egyre jobban megtáruul előttünk,
Kik maradtunk e földi tájakon.
S ha bús valókra lélek-fátyolt szövünk,
Virág szökken a szikkadt talajon.

És megfogadjuk, hogy jöhet akármi,
Föld megindulhat s megállhat az ész,
Mi mindig Veled fogunk látni és járni,
Örök tanítónk s vezetőnk Te lélsz! ...

Turczel Lajos